

Kvinnens arbeid og inntekt

Hilde Bojer *

14. februar 2006

Som kjent har kvinners yrkesdeltaking økt meget sterkt de siste 30 til 40 årene både i de nordiske land og i de industrialiserte land for øvrig. Det betyr ikke at kvinner først i denne perioden begynte å arbeide. Kvinner har arbeidet og slitt til alle tider og i alle land - også i Norge. Bare noen ganske få av de mest velstående menn har hatt koner og døtre som ikke hadde annet å gjøre enn å pynte seg og kjede seg. Vi vet alle at bondekona var uunnværlig for gårdens drift. Men den som tror at husmoren i byen eller kona til embetsmannen kunne drive dank, behøver bare lese om 'Ma' og hennes utrettelige arbeid i Jonas Lies roman 'Familien på Gilje' for å få et riktigere bilde. Det nye i vår tid er at mange kvinner nå får lønn for arbeidet sitt - i hvert fall en del av det.

I det følgende skal jeg først kort beskrive norske kvinners stilling i arbeidslivet. Deretter kommer en drøfting av kvinners inntekt i forhold til menns de siste 30 årene. I det siste avsnittet drøfter jeg hvordan økonomisk teori kan forklare både økingen i lønnet arbeid, hvorfor denne økingen nå stagnerer, og hvordan kvinners stilling på arbeidsmarkedet og arbeidsdelingen i hjemmet henger sammen.

1 Kvinnens arbeid

Vi har god statistikk for kvinners deltagelse i lønnet arbeid fra 1972 og framover, i Statistisk sentralbyrås Arbeidskraftundersøkelser (AKU). De omfatter personer fra 16 til 74 år. I 1972 hadde 45 prosent av kvinnene lønnet arbeid i en time eller mer per uke, mot mennenes 78 prosent. I 2004 var de tilsvarende tallene 69 prosent for kvinner og 76 prosent for menn. Men

---

*Tabeller og figurer er egne beregninger på data fra Statistisk sentralbyrås Inntekts- og formuesundersøkelser. Data er stilt til min disposisjon gjennom Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste. Hverken SSB eller NSD har noe ansvar for måten jeg har brukt data på.

selv om andelen kvinner i lønnet arbeid er blitt mer lik den for menn, er det store forskjeller både på hvor mye lønnet arbeid de har og hvor de arbeider. 87 prosent av mennene, men bare 57 prosent av kvinnene, arbeidet heltid i 2004. Blant de 457 tusen kvinner som arbeidet deltid, ble 72 tusen definert som undersysselsatt, det vi si at de ønsket å arbeide lenger. Flertallet blant dem som arbeider deltid gjør følgelig dette frivillig, selv om et ikke ubetydelig antall også arbeider tvungen deltid.

Samtidig arbeider kvinner i andre yrker enn menn, og med gjennomgående lavere timelønn.¹ Kvinner er konsentrert i relativt få yrker, særlig i sosialt arbeid, undervisning, varehandel og annen tjenesteyting. De typiske kvinneyrkene i omsorg og annen tjenesteyting er ikke så veldig forskjellige fra det tradisjonelle husmorarbeid. Kvinner utfører samme slags arbeid som de alltid har gjort, men i våre dager får de betalt for det. Sagt på en annen måte: store deler av husarbeidet er flyttet ut av hjemmet til markedet, og denne flyttingen kan langt på veg forklares ut fra hva som lønner seg i kroner og øre, som vi skal se i siste avsnitt.

Sammenliknet med europeiske land ellers, er det tre trekk ved kvinners stilling i arbeidslivet i de nordiske land (unntatt Finland) som skiller seg ut: høy yrkesdeltaking, mye deltidsarbeid, og relativt sterk konsentrasjon i typiske kvinneyrker. Mens yrkesdeltaking blant kvinner med høyere utdanning stort sett er den samme i alle europeiske land, er kvinner i Norden med kort utdanning langt oftere yrkesaktive enn sine europeiske medsøstre.² Det virker ikke urimelig at denne brede deltakelsen i lønnet arbeidsliv kan henge sammen med adgangen til deltidsarbeid.

Nå er det ikke så nytt av våre dager at kvinner har lønnet arbeid som mange tror. For å finne opplysninger om kvinners stilling i tidligere tider må vi gå til Folketellingene. Mens AKU spør om en har hatt lønnet arbeid en time eller mer i uka, spør Folketellingene om viktigste levevei. To av de mulige svar kan oversettes til kategoriene 'lønnet arbeid' og 'husmor'.

I tabell 1 er yrkesaktive og husmødre slått sammen til en kategori svarende til AKUs 'arbeidsaktiv'. Tabellen viser hvordan arbeidsaktive kvinner over 15 år fordelte seg på yrkesaktiv og husmor perioden 1890 til 1970.

Som tabellen viser, var det flere husmødre i årene 1950 til 1970 enn i alle de foregående år. Tallene må også tolkes i lys av at bondekoner i tellingene før 1970 ble regnet med til kategorien husmor, enda de hadde langt flere typer gjøremål enn de vi vanligvis regner som husarbeid. Videre gikk tallet på gårdsbruk i Norge ned i hele perioden, slik at tallet på 'ekte' husmødre nok økte enda mer enn det tabellen viser. Nedgangen i tallet på husmødre

---

¹Om forskjeller i lønn, se Erling Barts artikkel i dette heftet.

²Se Rubery et al 1999.

Tabell 1: Arbeidsaktive kvinner etter levevei. Prosent

	1890	1900	1910	1920	1930	1950	1960	1970
Yrkesaktiv	44	45	44	42	41	33	30	40
Husmor	56	55	56	58	59	67	70	60*
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100

*Ny definisjon i 1970

Kilde: Historisk statistikk 1978 tabell 6

er derimot mindre fra 1960 til 1970 enn det tabellen viste, side bondekoner ble telt som yrkesaktive for første gang i 1970. Da var det riktignok ikke så mange igjen av dem.

Endringen i fordeling på yrkesaktiv og husmor må også ses på bakgrunn av endringer i hyppigheten av giftermål og alder for inngåelse av ekteskap. Ugifte kvinner var normalt yrkesaktive i hele perioden; det var spesielt svært vanlig på landet å være tjenestejente før en giftet seg. Etter 1945 ble det flere som giftet seg, og de giftet seg i yngre alder. Disse endringene, sammen med stigende materiell levestandard, førte til sammen til den hjemmeværende husmorens korte, men heftige, glanstid i nittenfemti og - sekstiårene.

2 Kvinnens inntekt

³ Inntektsstatistikken gir et enda klarere bilde av de store endringene i kvinners økonomiske forhold de siste 35 årene enn Arbeidskraftsundersøkelsene gir.⁴ Inntektsundersøkelsene inneholder ingen direkte opplysninger om yrkesdeltaking og arbeidstid. Men Statistisk Sentralbyrå bruker størrelsen på, og sammensetningen av, inntekten til å definere kjennetegnet 'sosioøkonomisk gruppe'. Jeg har brukt hovedgruppene Selvstendig, Ansatt, Pensjonist og Andre. Selvstendige og Ansatte har yrkesinntekt høyere enn Folketrygdens minstepensjon, og har henholdsvis næringsinntekt og lønnsinntekt som største post. Pensjonister har inntekt større enn minstepensjonen og overføringer som største post. I restgruppen Andre har flertallet inntekt lavere enn minstepensjonen, men personer med høy kapitalinntekt kan forekomme. De fleste yrkesaktive i heltid eller deltid er klassifisert som Selvstendig eller Ansatt, men personer med svært kort deltidsarbeid blir klassifisert som Andre.⁵

³En fyldigere fremstilling står i Bojer (2005)

⁴Betegnende nok finnes det ingen tall for kvinners og menns inntekt hver for seg før 1970.

⁵For mer presise definisjoner av sosioøkonomisk gruppe, se SSB 2004.

Tabell 2: Kvinner og menn etter sosioøkonomisk gruppe

		1970	1982	1992	2002
Menn	Selvstendig	14*	10	8	6
	Ansatt	64*	63	60	60
	Pensjonist	15*	17	20	24
	Andre	7*	8	11	9
	Alle	100	100	100	100
Kvinner	Selvstendig	1*	2	3	2
	Ansatt	25*	41	45	51
	Pensjonist	17*	25	32	33
	Andre	57*	32	20	14
	Alle	100	100	100	100

Personer 18 år og eldre

Inntektsstatistikkens definisjoner av sosioøkonomisk gruppe.

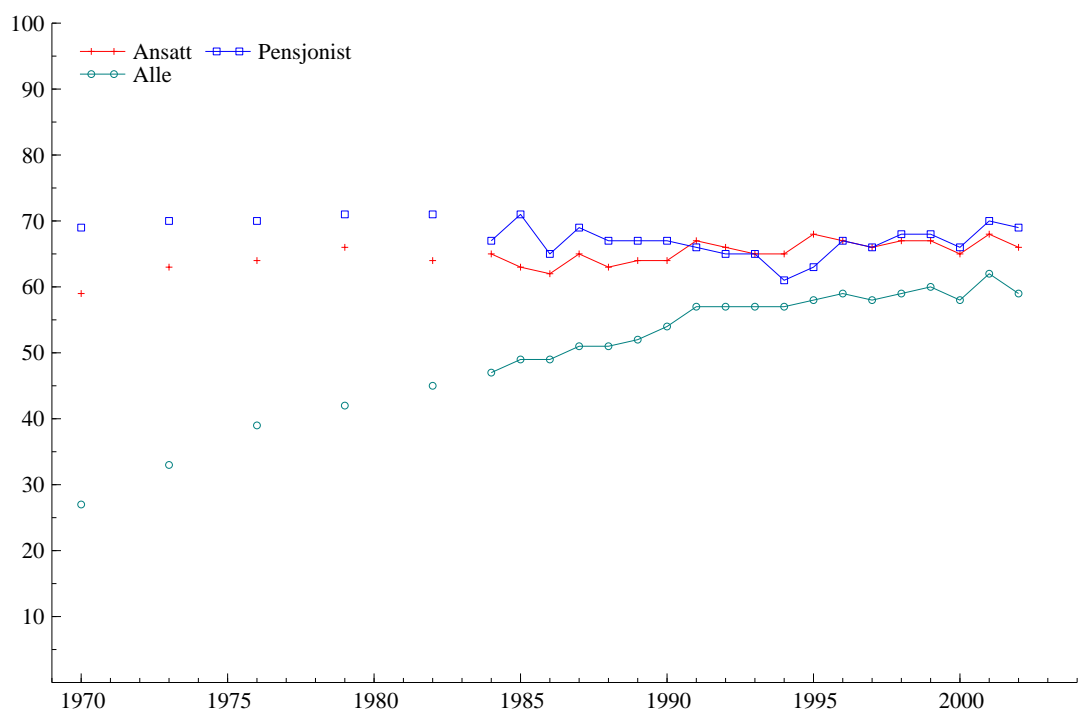
* usikre anslag.

Tabell 2 viser at kvinner i stort antall er gått over fra gruppen Andre til de to gruppene Ansatt og Pensjonist. Begge overgangene har ført til økte inntekter: mange husmødre i 1970 årene fikk egen inntekt for første gang da de mottok alderspensjon ved fylte 67 år. Økingen i antallet pensjonister er i hovedsak demografisk. Det er blitt flere eldre i perioden, særlig flere eldre kvinner.

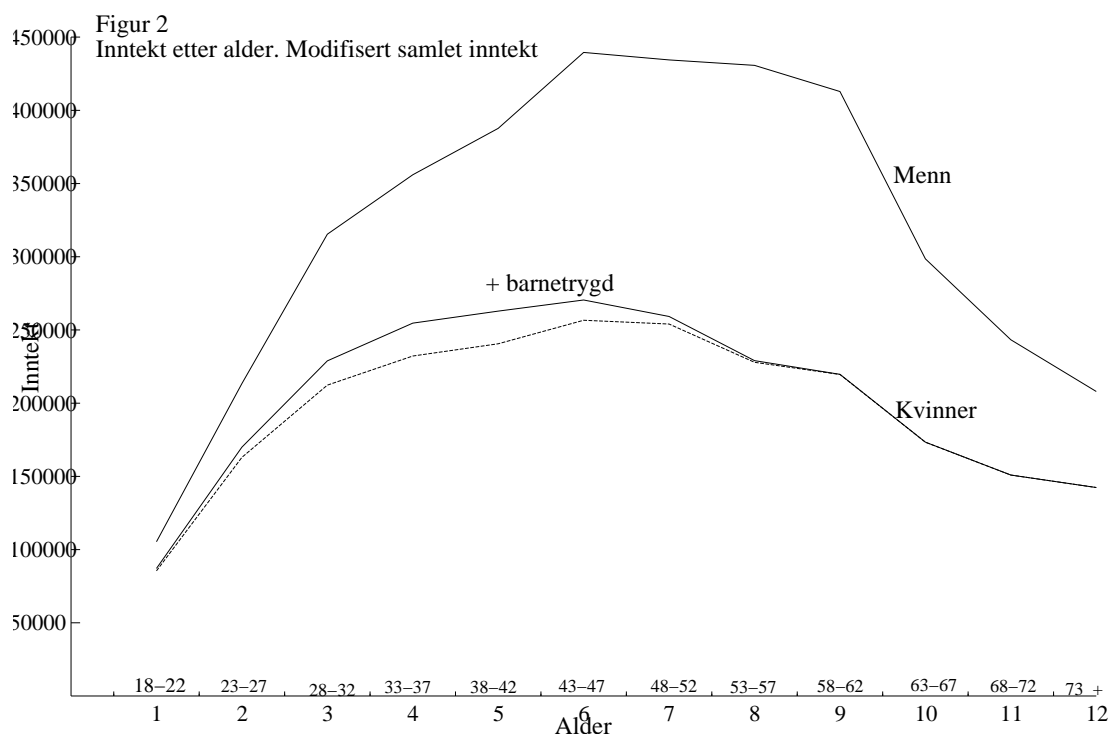
Tallene for 1970 er mine egne relativt usikre anslag; inntektsundersøkelsene før 1982 omfattet bare personer som selv hadde levert selvangivelse. Likevel tror jeg de viser en rimelig størrelsesorden. Andelen kvinner med egen inntekt under Folketrygdens minstepensjonen var omlag fire ganger så stor i 1972 som den er i dag. Norge har ingen offisiell fattigdomsgrense, men Folketrygdens minstepensjon kan vel betraktes som Stortingets vedtak om hva et menneske i Norge minst bør ha å leve av. Slik betraktet, blir endringen i kvinners økonomiske status slik den kommer fram i inntektsstatistikken, enda mer dramatisk enn endringene i yrkesdeltaking.

Figur 1 viser kvinners relative inntekt i alt og i de to største sosioøkonomiske gruppene, ansatte og pensjonister i årene 1970 til 2002. Mens relativ inntekt har vært omtrent stabil for ansatte og pensjonister særskilt, har den økt meget sterkt for kvinner i alt. Denne økingen skyldes i sin helhet kvinners overgang fra gruppen andre til ansatt eller pensjonist. Økingen var kraftigst i perioden 1970 til 1990 og forholdsvis svakere i 90 årene.

Kvinnens relative inntekt er bestemt av flere forhold: dels at flere kvinner enn menn er pensjonister, dels at mange kvinner arbeider deltid, og dels at de

Figur 1: Kvinneres relative inntekt etter sosioøkonomisk gruppe
 Bruttoinntekt

Figur 2: Kvinner og menns inntekt etter alder 2002
Modifisert samlet inntekt

typiske kvinneyrkene er yrker med relativt lav lønn. Kvinners bruttoinntekt er for tiden omlag 60 prosent av inntekten til menn. Kvinners gjennomsnittlige timelønn er ca 80 prosent av menns. (Barth og Dale-Olsen, 2004) Resten av forskjellen skyldes ulikheter i arbeidstid og yrkesdeltaking.

Figur 2 viser inntekt for kvinner og menn etter alder (12 aldersgrupper) i 2002. Inntektsbegrepet er modifisert samlet inntekt med og uten barnetrygd. Vi ser for det første at mens barnetrygden ikke gjør noen forskjell for menns inntekt i gjennomsnitt, betyr den en god del for kvinner. Vi hører rett som det er at barnetrygden har uheldige fordelingsvirkninger. Imidlertid viser figuren at barnetrygden utvetydig bidrar til likere fordeling mellom kvinner og menn. Samtidig viser figuren hvorfor kvinner har lavere inntekt enn menn: forskjellen er størst nettopp i de aldre når barnetrygden kommer. Den store forskjellen mellom kvinner og menn på midten av livsløpet skyldes kvinners deltidsarbeid.

2.1 Inntektsulikhet

Det blir av og til antatt at kvinners økende økonomiske selvstendighet fører til større økonomiske ulikheter. Den økonomiske forskjellen mellom kvinner og menn er, som vi har sett, blitt mindre; dermed er de økonomiske forskjellene i samfunnet blitt mindre i hvert fall i en henseende. Men økonomisk ulikhet kan bety mange ting. En kan ha i tankene ulikheter mellom familier eller husholdninger. Skrede (2004: 182) stiller spørsmålet: 'Mer likestilling og større ulikhet?' I sluttboka fra Makt-og demokratiutredningen heter det: 'En rask politisk styrt økning i kvinnerepresentasjon, særlig i arbeidsmarkedets toppskikt, vil trolig forsterke klasseskillene, i alle fall på kort sikt.' (Østerud m. fl. 2003: 176)

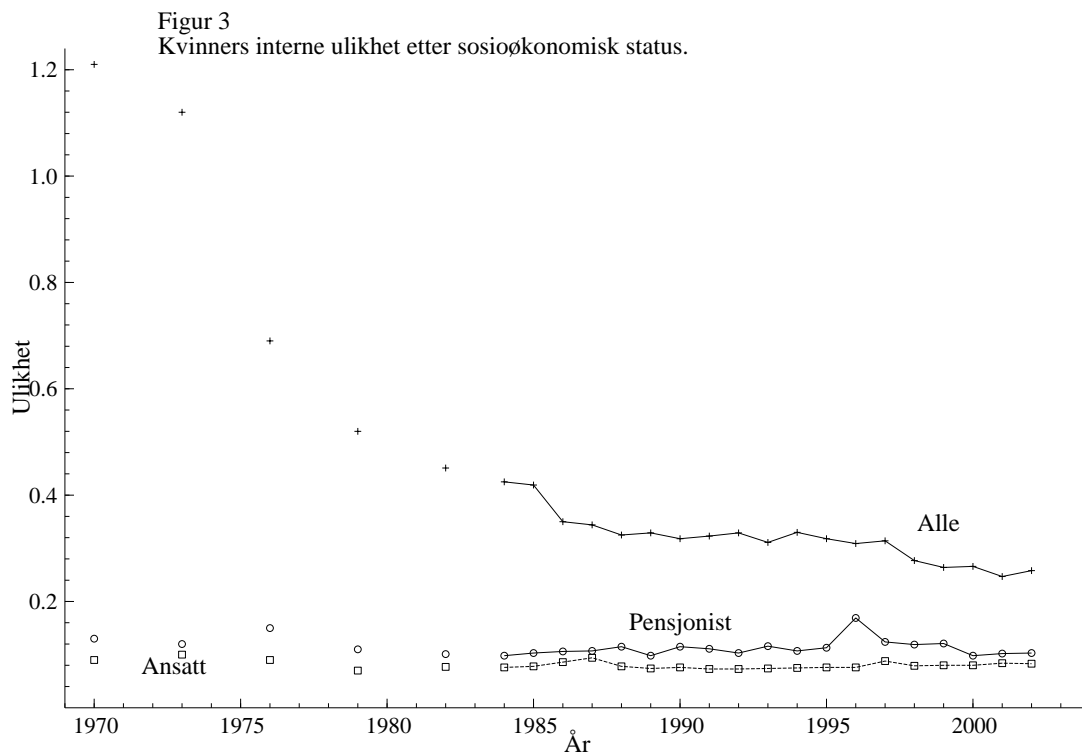
Hvis vi nøyer oss med å betrakte en dimensjon av gangen, for eksempel individuell inntekt, kan ulikhet måles ved hjelp av såkalte ulikhetsmål. Jeg har beregnet ulikhet i inntekt for kvinner og menn hver for seg. Ulikhetsmålet jeg har brukt, tilhører klassen av generaliserte entropimål. Den varianten som er brukt i figurene, legger størst vekt på den midtre og lavere delen av fordelingen.

Figur 3 viser ulikhet i inntekt for kvinner fra 1970 til 2002 samlet og for ansatte og pensjonister. Den viser sterkt minkende ulikhet for kvinner i alt. Intern ulikhet i de to store sosioøkonomiske gruppene viser mindre svingninger, men ingen langsiktig endring av betydning. Den interne ulikheten blant ansatte og pensjonister er betydelig mindre enn for kvinner i alt. Det skyldes dels stor intern ulikhet i gruppen Andre, dels at ulikheten kvinner i mellom tidligere var sterkt preget nettopp av ulikheten mellom ansatte og pensjonister med inntekt på den ene siden, og Andre med svært lav eller helt uten egen inntekt på den andre siden. Etter hvert som stadig flere kvinner har fått inntekt over minstegrensen, er derfor inntektsulikheten kvinner i mellom blitt mindre.

3 Arbeidsdeling i familien

Normene for hvordan både kvinner og menn skal opptre overfor familien og lønnet arbeid har endret seg kraftig i de siste tredve, førti årene, slik Hanne Haavind (2005) gjør rede for. Men gifte kvinner begynte i lønnet arbeid lenge før normene og menns atferd forandret seg. Vi som er eldre, husker godt de mange klagene over nøklebarna: barn med nøkkelen rundt halsen fordi mor ikke var hjemme for å åpne døra for dem etter skolen. Både barnehager og skolefritidsordninger kom fordi mødre allerede var i lønnet arbeid.

En økonomisk forklaring på kvinners stormløp ut fra hjemmet og inn i

Figur 3: Ulikhet 1970 – 2002. Kvinner
Bruttoinntekt. Ulikhetsmål $I(0, 5)$.

lønnet arbeid etter midten av 1960 årene, er rett og slett at det lønnte seg - både for familien som helhet og for henne selv. Hvorvidt det lønner seg å ha betalt arbeid er et enkelt regnestykke: den kontante inntekten må være stor nok til å dekke omkostningene med å erstatte husmorens arbeid.

Går vi hundre år tilbake, var husarbeidet et fysisk slit vi vanskelig kan forestille oss i våre dager. Det er ikke lenger siden enn min barndom at mange norske kvinner måtte bære hver vanndråpe inn fra brønn eller vannpumpe. Klesvasken foregikk for hånd, med grønnsåpe og vaskebrett, i et kaldt og ufyselig bryggerhus. Husmoren saftet og syltet og hermetiserte, sydde klær, stoppet strømper og lappet guttenes bukser, la i ovnen og tømte aske hver dag. Det var en heldagsjobb og mer enn så. Derfor kunne husmorens arbeid bare erstattes av en hushjelp. For at lønnet arbeid utenfor hjemmet skulle lønne seg for en gift kvinne måtte lønna til hushjelpen være lavere enn det hun selv tjente. (Derfor hadde hushjelpen selvfølgelig ikke selv råd til å ha hushjelp.) En gift kvinne i lønnet arbeid måtte enten ha godt betalt arbeid selv - eller en mann som tjente særs dårlig.

Det første grunnlaget for kvinners økonomiske selvstendighet ble lagt med

elektrisk lys og innlagt vann. Så, i 1950 og - 60 årene kom maskiner og andre hjelpemidler på rekke og rad: kjøleskap, fryser, vaskemaskin, støvsuger, suppeposer, hermetikk og dypfryst torskefilet. De avskaffet det fysiske slitet. Samtidig steg lønningene og familiens kjøpekraft, slik de har steget praktisk talt uavbrutt etter den annen verdenskrig. Flere menn i byene syntes de hadde råd til å ha hjemmeværende kone, og bønder ble det færre og færre av. Nå kom husmorens glanstid. Hun hadde tid og krefter - og råd - til å pusse og stelle både huset og seg selv. Men det var også på denne tiden hun begynte å kjede seg - og skimte en mulighet for å bli mindre økonomisk avhengig av mannen.

Og etterhvert som lønningene steg, og husholdningsmaskiner og ferdigmat ble relativt billigere, ble det større og større netto utbytte av å gå ut i lønnet arbeid. Dette er en økonomisk forklaring på de gifte kvinnes marsj ut fra hjemmet og inn i det lønnede arbeidsliv.

Men ikke alle husmorens tradisjonelle gjøremål kan erstattes av maskiner eller ferdige produkt. Omsorgsarbeidet lar seg ikke rasjonalisere bort. Det kan utføres av profesjonelle mot betaling, men da blir det som med den gammeldagse hushjelpen: den profesjonelle må tjene mindre enn den som betaler for at det skal lønne seg. Dessuten er det neppe ønskelig med full profesjonalisering. Ingen har hittil gått inn for at barn skal være i barnehage 24 timer i døgnet. Derfor blir det uunngåelig en del omsorg som må utføres hjemme, ulønnet. I praksis er det, som vi vet, kvinnene som tar det meste av slikt ulønnet arbeid. Hvorfor arbeidsdelingen mellom mor og far blir slik den er, kan vi også belyse ut fra hva som lønner seg økonomisk. Det sentrale begrepet her er begrepet *komparative fortrinn* som forklarer hvorfor arbeidsdeling og spesialisering lønner seg.

Da må vi først innføre begrepet produktivitet i hjemmearbeidet, og tenke oss at det kan måles i kroner. Produktiviteten kan for eksempel være lik prisen for å leie noen til å utføre arbeidet. La oss så betrakte et par hvor hun tjener 160 kroner timen i markedet og har en hjemmeproduktivitet lik 100 kroner timen. Han tjener 150 kroner timen ute og produserer for 50 kroner timen hjemme. Da kan vi beregne hva som skjer hvis de vurderer en endring i arbeidsdelingen slik at hun arbeider en time mer ute mot at han er en time mer hjemme.

De tjener 160 kroner men taper 100 kroner timen på at hun går ut; netto gevinst 60 kroner timen. Hvis han går hjem, taper de 150 kroner timen i pengelønn og vinner 50 kroner i hjemmeproduksjon. Netto tap 100 kroner. Netto økonomisk resultat av endringen: et tap på 40 kroner i timen. Jeg har med vilje valgt eksemplet slik at hun tjener mer enn han gjør i markedet. Likevel lønner det seg ikke for dem at hun tar mer lønnet arbeid. Det avgjørende er forholdet mellom pengelønn og hjemmeproduktivitet. For henne er det

$160/100 = 1,6$. For ham er det $150/50 = 3$. Det tekniske uttrykket er at han har et komparativt fortrinn i arbeidsmarkedet, hun har et komparativt fortrinn i hjemmeproduksjonen.

Den skeptiske leser må gjerne lage sine egne eksempler!

For de fleste mann/kvinne par vil de komparative fortrinn være slik som i eksemplet ovenfor, av flere grunner. For det første er det åpenbart at det bare er hun som kan være gravid, føde barn og amme. Det trenger vi ingen teori for komparative fortrinn for å innse. Etter ammeperioden, enten denne er kort eller lang, er det mindre innlysende at ikke han kan gjøre en like god jobb i barneomsorgen som hun gjør. Men fortsatt vil det vanligste være at han har noe høyere lønn en hun har. Kvinner tjener som vi har sett gjennomsnittlig mindre per time enn menn gjør. Det betyr ikke at alle kvinner tjener mindre enn alle menn, så det er fullt mulig å tenke seg par hvor hun har høyest lønn. Når slike par er så sjeldne som de er, henger det sammen med våre valg av partner. Bare det at hun normalt er noe yngre enn han er, er tilstrekkelig til å sikre at han har høyest lønn, siden lønna vanligvis stiger med alder. Men da vil han ha komparativt fortrinn i lønnet arbeid, selv om de to er like produktive hjemme.

Og hvis han dessuten ønsker å unngå hjemmearbeid, greier han det: det er ingen sak å skaffe seg en komparativ ulempe i gjøremål en misliker.

Nå er det ikke gitt at par alltid innretter seg etter hva som er lønnsomt for dem på kort sikt. Likevel synes jeg det er viktig å være klar over at for de fleste par med små barn er det en motsetning mellom deres eventuelle ønske om å dele likt på omsorgen for barnet og hensynet til økonomien. Perioden med små barn er gjerne en periode hvor økonomien er stram på grunn av høye kostnader med etablering, så hver krone teller.

Ikke alle mener denne normale arbeidsdelingen hvor han har lønnet arbeid på heltid, hun på deltid, er et problem. Og så lenge forholdet er harmonisk og de holder sammen, er det klart at det som er lønnsomt for dem begge til sammen også er det lure for hver enkelt, hver for seg. Problemene viser seg hvis og når harmonien brister, og forholdet kanskje til og med blir oppløst. Da kommer det fram at en tilpasning som var den beste for deres samlede økonomi, er en som han tjener på og hun taper på over litt lengre sikt. Når hun er helt eller delvis borte fra det lønnede arbeidslivet, taper hun på flere måter. Hun taper lønn i den tid hun er borte, men det er ikke det eneste tapet. Hun mister både ansiennitet og kvalifikasjoner mens hun er borte. Videre taper hun rettigheter til pensjon og andre sosiale ytelser som tjenes opp ved lønnet arbeid.

Her er det samspill mellom arbeidsmarkedet og arbeidsdelingen i hjemmet. Kvinners svake stilling på arbeidsmarkedet gjør det mer lønnsomt med den tradisjonelle arbeidsdeling i familien. Den tradisjonelle arbeidsdelingen

bidrar i sin tur til å svekke kvinners stilling i arbeidsmarkedet. Denne strukturen er det som skaper vansker for kvinners valgfrihet i våre dager.

Litteratur

- Barth, Erling og Harald Dale-Olsen, (2004)**, 'Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i et 30-års perspektiv', *Søkelys på Arbeidsmarkedet* 21(1): 65–74.
- Bojer, Hilde (2004)**, *Inntektsfordeling*, Serien for studenter nr 40, Unipub.
- Bojer, Hilde (2005)**, 'Kvinnens inntekt 1970–2002', *Søkelys på arbeidsmarkedet* 1:65-72.
- Haavind, Hanne (2005)**, 'Midt i tredje akt? Fedres deltakelse i det omsorgsfulle foreldreskap' Upublisert manus.
- Rubery, Jill, Mark Smith and Colette Fagan (1999)**, *Women's Employment in Europe. Trends and prospects*, Routledge
- Skrede, Kari (2004)**, 'Familiepolitikken grenser - ved 'likestilling light'?' i Anne lise Ellingsæter og Arnlaug Leira (red), *Familien og velferdsstaten - utfordringer og dilemmaer*, Gyldendal Akademisk.
- SSB 2004**, Inntekts- og formuesstatistikk for husholdningene 2002, NOS D310, Statistisk sentralbyrå.
- Østerud, Øyvind, Fredrik Engelstad og Per Selle (2003)**, *Makten og demokratiet: en sluttbok fra makt- og demokratiutredningen*, Gyldendal akademisk.